

Comparison of the Components of the Public Hearing in the International Human Rights System and Iranian Criminal Proceeding System

Morteza Rasteh^{*1}, Abdolali Tavajohi², Mozghan Nemati³

1. M.A. in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Chalus Branch, Islamic Azad University, Chalus, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: morteza.rasteh313@gmail.com

2. Associate Professor, Department of Law, Faculty of Humanities, Shahed University, Tehran, Iran.

Email: atavajohi@yahoo.com

3. Ph.D Student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

Email: mozghan_nemati@modares.ac.ir

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.22034/JCLC.2022.356181.1738

Received:

24 September 2022

Accepted:

8 December 2022

Published:

1 March 2023

ABSTRACT

public hearing Instead of having a one-dimensional nature, has a composite structure that can be divided into different elements, and even with the absence of one of these elements, its true meaning is overshadowed. In the international human rights system, often specific mechanisms are established through human rights monitoring institutions such as the European Court, the American Court and the Human Rights Committee to monitor and protect the right to public hearing and closely monitor its implementation in national courts, and through the handling of cases raised in these institutions, several components have been defined for the structure of public hearing. This article with the aim of examining these components, seeks to answer this question: To what extent do the concept,

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

nature and elements of public hearing in Iranian criminal proceeding system comply with the standards accepted by the international human rights system? In this regard, the current research, with a descriptive-analytical approach and by using library resources, describes the position of the discussed subject in a comparative manner in these two systems. The comparison of this issue in the international human rights system and the Iranian criminal proceeding system shows that, Although the public hearing has been recognized as a fundamental principle of Iran's constitution, its implementation in the country's legislative and judicial systems requiring not only that the legislator stipulates some components of the public hearing which have been neglected so far, but also meet the executive and practical challenges of criminal court proceedings.

Keywords: Public Hearing, Public Opinion, Rights of the Accused, International Human Rights system, Fair Trial.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author Contributions:

Morteza Rasteh: Conceptualization, Methodology, Validation , Formal analysis, Investigation Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Project Administration.

Abdolali Tavajohi: Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision.

Mozhgan Nemati: Validation, Formal analysis, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Rasteh, Morteza, Abdolali Tavajohi & Mozhgan Nemati. "Comparison of the Components of the Public Hearing in the International Human Rights System and Iranian Criminal Proceeding System" *Journal of Criminal Law and Criminology* 10, no. 20 (March 1, 2023): 209-241.

E x t e n d e d A b s t r a c t

This famous saying that "Not only must Justice be done; it must also be seen to be done" It tells about the importance and necessity of establishing ritual justice. Criminal law is alive to justice and the sense of justice. Therefore, merely enforcing criminal laws is not enough, but the performance of the criminal court during the proceedings should be such that litigants and public opinion sense justice during the proceedings. Accordingly, "Publicity of the hearing" as one of the indicators of the quality of justice, especially in the dimension of procedural transparency, helps to achieve a sense of justice in the course of criminal proceedings.

In the international human rights system, the recognition of the right to a public trial has its roots in the practices of the Catholic Church in the 15th and 16th centuries AD and the violation of the rights of the accused in the Inquisition Courts. The right of collective conscience to monitor the functioning of the judicial system gives the society, which has entrusted the prosecution and punishment of criminals to a coherent and legal organization called the judiciary, the possibility to monitor how this duty is performed in the courts. proceedings In camera and behind closed doors always cause people's pessimism and increase the level of political and social dissatisfaction. This is why it has been said: "The judicial system must be public to show that it is not corrupt, that it works well, and that it fights corruption and violations of laws properly." In this way, proceedings behind closed doors give way to a glass court whose various dimensions and angles do not stay away from the keen eyes of citizens. Based on this, Nowadays, The right to a public hearing as a sensitive and serious issue, in international human rights documents has been specially considered. Iranian legal system, as one of the advocates of human rights, In the Constitution and the Criminal Procedure Law, It has placed the principle on publicity of the hearing.

An important issue that should be noted is that public hearing Instead of having a one-dimensional nature, has a composite structure that can be divided into different elements, and even with the absence of one of these elements, its true meaning is overshadowed. In the international human rights system, often specific mechanisms are established through human rights monitoring institutions such as the European Court, the American Court and the Human Rights Committee to monitor and protect the right to public hearing and closely monitor its implementation in national courts, and through the handling of cases raised in these institutions,

several components have been defined for the structure of public hearing. Nowadays, Human rights documents and the rights recognized in the constitution of the states are increasingly mixed together; In this way, these two legal sources (Constitution and documents) have complementary applications and overlap in some cases. Accordingly, The aim of broach the issue, is to unravel from approach of the international human rights system regarding the structure of public hearing and strengthen its guarantee components and mechanisms in domestic laws and in the light of contemporary law findings. Therefore, this article by examining the opinions of legal scholars and scrutiny in international and regional authoritative documents, as well as the explanation of the most famous cases and the latest cases presented in human rights monitoring institutions, It seeks to answer this question that what are the constituent elements of the structure of public hearing and how should it be applied? Also, obtaining an answer to the question that to what extent do the concept, nature and elements of public hearing in Iranian criminal proceeding system conforming with the standards accepted by the international human rights system, is one of the main concerns of the authors of this article. In this regard, the current research, with a descriptive-analytical approach and by using library resources, describes the position of the discussed subject in a comparative manner in these two systems. The comparison of this issue in the international human rights system and the Iranian criminal proceeding system shows that, Although the public hearing has been recognized as a fundamental principle of Iran's constitution, its implementation in the country's legislative and judicial systems requiring not only that the legislator stipulates some components of the public hearing which have been neglected so far, but also meet the executive and practical challenges of criminal court proceedings.

Considering that any unraveling of domestic laws regarding the structure of public hearing depends on the correct theoretical understanding of this concept as well as the requirements and mechanisms to guarantee it in the light of the findings of the laws of the present era, it is necessary that the Iranian legislator, inspired by the criteria and standards which has been emphasized in the international human rights system - and Iran has also become a member of some of these international conventions -, In order to achieve a real public hearing and, as a result, a fair hearing, should take steps to amend the existing laws and eliminate the indicated deficiencies and gaps.

هم‌سنجی مؤلفه‌های دادرسی علنی در نظام بین‌المللی حقوق بشر و نظام دادرسی کیفری ایران

مرتضی راسته*^۱، عبدالعلی توجهی^۲، مژگان نعمتی^۳

۱. کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد چالوس، دانشگاه آزاد اسلامی، چالوس، ایران.

* نویسنده مسؤؤل: Email: morteza.rasteh313@gmail.com

۲. دانشیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

Email: tavajohi@shahed.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

Email: mozhgan_nemati@modares.ac.ir

چکیده:

دادرسی علنی به جای ماهیت تک‌بُعدی، ساختاری ترکیبی و قابل تجزیه به عناصر مختلف دارد که حتی با فقدان یکی از این عناصر، مفهوم واقعی آن تحت‌الشعاع قرار می‌گیرد. در نظام بین‌المللی حقوق بشر، اغلب از طریق نهادهای نظارتی حقوق بشری مانند دادگاه اروپایی، دادگاه آمریکایی و کمیته حقوق بشر، سازکارهای مشخصی در جهت رصد و حمایت از حق بر دادرسی علنی و نظارت دقیق بر اعمال آن در محاکم ملی، صورت پذیرفته است و از رهگذر رسیدگی به قضایا و پرونده‌های مطروحه در این نهادها، مؤلفه‌هایی برای ساختار دادرسی علنی تعریف شده است. این مقاله با هدف بررسی این مؤلفه‌ها، در پی پاسخ به این سؤال است که مفهوم، ماهیت و عناصر رسیدگی علنی در نظام دادرسی کیفری ایران تا چه اندازه با معیارهای مورد پذیرش نظام بین‌المللی حقوق بشر مطابقت دارد؟ در این راستا، پژوهش حاضر با رویکردی توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، جایگاه موضوع مورد بحث را به صورت تطبیقی در این دو نظام

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسندگان (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌های حقوق

فصلی حقوق جزا و جرم‌شناسی

فصلی حقوق بشر

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.22034/JLC.2022.356181.1738

تاریخ دریافت:

۲ مهر ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۱۷ آذر ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۱۰ اسفند ۱۴۰۱

تشریح می‌نماید. هم‌سنجی این موضوع در نظام بین‌المللی حقوق بشر و نظام دادرسی کیفری ایران، نمایانگر این است که به‌رغم آنکه دادرسی علنی به عنوان یک اصل بنیادین در قانون اساسی ایران به رسمیت شناخته شده است، لیکن پیاده‌سازی آن در نظام تقنینی و قضایی ایران مستلزم این است که از یک سو، قانونگذار به برخی مؤلفه‌های دادرسی علنی که تاکنون از آنها غفلت نموده است، تصریح نماید و از سوی دیگر، چالش‌های اجرایی و عملی موجود در روبه دادگاه‌های کیفری در این خصوص مرتفع گردد.

کلیدواژه‌ها:

دادرسی علنی، افکار عمومی، حقوق متهم، نظام بین‌المللی حقوق بشر، دادرسی منصفانه.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

مرتضی راسته: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، مدیریت پروژه.
عبدالعلی توجهی: نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.
مزگان نعمتی: اعتبارسنجی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

راسته، مرتضی، عبدالعلی توجهی و مزگان نعمتی. «هم‌سنجی مؤلفه‌های دادرسی علنی در نظام بین‌المللی حقوق بشر و نظام دادرسی کیفری ایران». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی ۱۰، ش. ۲۰ (۱۰ اسفند، ۱۴۰۰): ۲۰۹-۲۴۱.

مقدمه

این جمله معروف که «تحقق عدالت کافی نیست، بلکه اجرای آن باید رؤیت‌پذیر و ملموس باشد»^۱، حکایت از اهمیت و لزوم برقراری عدالت آیینی دارد. حقوق کیفری به عدالت و احساس عدالت زنده است. لذا صرف به اجرا درآوردن قوانین کیفری کافی نیست، بلکه عملکرد دادگاه کیفری در جریان دادرسی باید به گونه‌ای باشد که اصحاب دعوا و افکار عمومی، عدالت را در جریان دادرسی احساس کنند. بر این اساس، «علنی بودن دادرسی»^۲ به عنوان یکی از شاخص‌های کیفیت عدالت به‌ویژه در بُعد شفافیت فرایندی، به تحقق احساس عدالت در جریان دادرسی کیفری کمک شایانی می‌کند.

در نظام بین‌المللی حقوق بشر، به رسمیت شناختن حق بر دادرسی علنی، ریشه در عملکرد کلیسای کاتولیک در قرون پانزدهم و شانزدهم میلادی و تزییع حقوق متهم در دادگاه‌های تفتیش عقاید^۳ دارد. حق نظارت وجدان جمعی بر عملکرد دستگاه قضایی، به جامعه که امر تعقیب و مجازات بزهکاران را به تشکیلات منسجم و قانونمندی به نام دادگستری واگذار نموده است، این امکان را می‌دهد که بر چگونگی انجام این وظیفه در دادگاه‌ها نظارت نماید.^۴ جلسات غیرعلنی و رسیدگی پشت درهای بسته، همواره موجبات بدبینی مردم را فراهم نموده است و بر میزان ناراضی‌های سیاسی و اجتماعی می‌افزاید.^۵ از این رو است که گفته شده: «نظام دادرسی باید علنی باشد تا نشان دهد که خود فاسد نیست، خوب عمل می‌کند و با نقض قوانین و فساد به درستی مبارزه می‌نماید.»^۶ به این ترتیب، دادرسی پشت درهای بسته، جای خود را به دادگاهی شیشه‌ای می‌دهد که ابعاد و زوایای گوناگون آن از چشمان تیزبین شهروندان دور نمی‌ماند. بر این اساس، حق بر دادرسی علنی امروزه به عنوان یک موضوع حساس و خطیر، در اسناد بین‌المللی حقوق بشری^۷ به طور ویژه‌ای مورد توجه قرار گرفته است. نظام حقوقی ایران

1. "Not only must Justice be done; it must also be seen to be done".

2. Publicity of the Hearing.

3. Inquisition Court.

۴. علی خالقی، «علنی بودن دادرسی در پرتو اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی»، مجله پژوهش‌های حقوقی ۵ (۱۳۸۳)، ۳۸.

۵. سید محمد هاشمی، حقوق اساسی جمهوری اسلامی، جلد ۲ (تهران: میزان، ۱۳۹۸)، ۴۱۳ و ۴۱۴.

6. Lalit Dadwal, "Open Justice and Rule of Law: Indian Scenario", *International Journal of Research and Analytical Reviews* 6 (2019), 902.

۷. ماده ۱۰ اعلامیه جهانی حقوق بشر، بند ۱ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، بند ۵ ماده ۸ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، بند ۱ ماده ۷ منشور آفریقایی حقوق بشر، بند ۱ از اصل اول اصول و دستورالعمل‌های حق دادرسی عادلانه و معاضدت حقوقی در آفریقا، بند ۷ ماده ۶۴ و بند ۱ ماده ۶۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، از مهم‌ترین اسنادی هستند که به صراحت و یا به طور ضمنی از اصل علنی بودن دادرسی سخن

نیز به عنوان یکی از داعیه‌داران حقوق بشر، در قانون اساسی و قانون آیین دادرسی کیفری^۸، اصل را بر علنی بودن محاکمات قرار داده است.

موضوع مهمی که باید بدان توجه نمود این است که تحقق واقعی اهداف دادرسی علنی، نیازمند عناصر و مؤلفه‌هایی می‌باشد که به این اصل معنا بخشیده است و باعث قوام آن می‌گردند. در غیر این صورت، ساختار دادرسی علنی با فقدان حتی یکی از اجزای آن، دیگر به این مفهوم دلالت نمی‌کند.^۹ شاید همین امر سبب گردیده که در اسناد بین‌المللی حقوق بشری، هیچ‌گونه تعریفی از دادرسی علنی صورت نگرفته است و همان‌گونه که برخی از حقوق‌دان‌ها^{۱۰} بیان داشته‌اند، دادرسی علنی در این اسناد بیش از آن که تعریف شود، مورد استناد قرار گرفته است.

امروزه اسناد حقوق بشری و حقوق به رسمیت شناخته شده در قانون اساسی دولت‌ها به‌طور فزاینده‌ای با هم درآمیخته‌اند؛ بدین‌گونه که این دو منبع حقوقی (قانون اساسی و اسناد) نسبت به یکدیگر کاربرد تکمیلی و در برخی موارد هم‌پوشانی دارند. بر همین اساس، هدف از طرح موضوع، گره‌گشایی از رویکرد نظام بین‌المللی حقوق بشر در خصوص ساختار دادرسی علنی و تقویت مؤلفه‌ها و سازکارهای تضمین آن در قوانین داخلی و در پرتو یافته‌های حقوق عصر حاضر می‌باشد. لذا این نوشتار، با بررسی نظرات علمای حقوق و مذاقه در اسناد معتبر جهانی و منطقه‌ای و همچنین تبیین معروف‌ترین قضایا و جدیدترین پرونده‌های مطروحه در نهادهای نظارتی حقوق بشری، در پی پاسخ به این سؤال می‌باشد که عناصر تشکیل‌دهنده ساختار دادرسی علنی کدام است و باید به چه نحوی اعمال گردد؟ همچنین دستیابی به پاسخ این پرسش که سازکارهای اعمال این اصل در نظام حقوقی ایران تا چه حدودی همسو با معیارهای نظام بین‌المللی حقوق بشر است، یکی از دغدغه‌های اصلی نویسندگان این مقاله می‌باشد.

در خصوص پیشینه تحقیق و نیز وجه نوآوری مقاله حاضر، باید گفت که هرچند به دلیل اهمیت اساسی حق بر دادرسی علنی در حمایت از حق‌های بشری، پیرامون آن پژوهش‌هایی صورت گرفته است^{۱۱}؛ لیکن تاکنون هم‌سنجی عناصر و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده ساختار دادرسی علنی در نظام

گفته و آن را مورد حمایت قرار داده‌اند.

۸. اصل ۱۶۵ و ۱۶۸ قانون اساسی و ماده ۳۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری.

۹. علی قربانی، دادرسی منصفانه در رویه دادگاه اروپایی حقوق بشر (قم: حقوق امروز، ۱۳۹۰)، ۲۱۸.

10. Alberto Alemanno and Oana Stefan, "Openness at the Court of Justice of the European Union: Toppling a Taboo", *Common Market Law Review* 51 (2014): 97.

۱۱. مهم‌ترین تحقیقات مذکور عبارتند از: علی خالقی، «علنی بودن دادرسی در پرتو اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی»، مجله

بین‌المللی حقوق بشر و نظام حقوقی ایران به شکل حاضر، به انجام نرسیده است. به خصوص نگرش ویژه به تفسیرهای کمیته حقوق بشر و رویه دادگاه اروپایی و دادگاه آمریکایی حقوق بشر در رابطه با این موضوع و همچنین احکام صادره از سوی این مراجع که تاکنون کمتر به آن پرداخته شده است، از ویژگی‌ها و نوآوری‌های خاص مقاله حاضر می‌باشد.

با توجه به آنچه اشاره شد، این مقاله در پنج بند، به شرح و تبیین عناصر و مؤلفه‌هایی می‌پردازد که در نظام بین‌المللی حقوق بشر برای ساختار دادرسی علنی در نظر گرفته شده است. در خلال هر بحث، جایگاه هر مؤلفه در نظام دادرسی کیفری ایران نیز مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۱- حضوری بودن دادرسی^{۱۲}

حضور بودن دادرسی به عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های تشکیل دهنده ساختار دادرسی علنی شناخته می‌شود. بر همین اساس، در اغلب اسناد معتبر حقوق بشری، حق حضور متهم یا وکیل او در فرایند دادرسی به عنوان عنصری مهم و انکارنشدنی در زمینه ارائه یک دفاع مناسب، به صراحت یا به طور تلویحی به رسمیت شناخته شده است.^{۱۳} در همین رابطه، دادگاه اروپایی در تصمیمی که می‌توان آن را یکی از گام‌های مؤثر و سازنده ارکان اصل دادرسی منصفانه مندرج در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر دانست، پذیرفته است که گرچه در بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون، حق حضور متهم در دادگاه به صراحت ذکر نشده است اما به‌طور کلی هدف از این ماده نشان می‌دهد که شخص متهم به ارتکاب یک جرم، حق دارد در جلسه دادرسی شرکت کند و تضمین این حق، به‌عنوان یکی از الزامات اساسی ماده ۶ کنوانسیون شناخته شده است.^{۱۴} کمیسیون آمریکایی حقوق بشر نیز در یکی از گزارش‌های خود، از محاکمه‌ای که متهم از حضور در جلسات دادرسی دادگاه ممنوع شده بود، انتقاد کرد.^{۱۵}

پژوهش‌های حقوقی ۵ (۱۳۸۳)؛ جلیل امیدی و سمیه نیکویی، «تعریف و مبانی علنی بودن دادرسی کیفری»، مدرّس علوم انسانی ۵۸ (۱۳۸۷)؛ بهزاد رضوی فرد و حسین قربان‌زاده، «حق بر علنی بودن دادرسی به‌عنوان یکی از حقوق دفاعی متهم در رویه دادگاه‌های کیفری بین‌المللی»، مطالعات حقوق تطبیقی ۷ (۱۳۹۵)؛ علی حاجی پور کندرود و دیگران، «تأملی بر موانع تحقق اصل علنی بودن دادرسی‌ها در حقوق ایران»، مطالعات حقوق عمومی ۴۹ (۱۳۹۸).

12. Trial in Presence.

۱۳. شق «د» از بند ۳ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی؛ شق «د» از بند ۲ ماده ۷ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر؛ شق «ج» از بند ۱ ماده ۷ منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم؛ بند ۱ ماده ۶۳ و شق «د» از بند ۱ ماده ۶۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی.

14. ECtHR, *Hermi v. Italy* (2006), 58-59.

15. The Inter-American Commission on Human Rights, "The Situation of Human Rights in Panama, The

نکته حائز اهمیت این است که حضوری بودن دادرسی، مستلزم دعوت به حضور از متهم یا اطلاع وی از زمان برگزاری جلسه دادرسی و امکان حضور او در محل تشکیل جلسه است؛ به طوری که باید از وقت کافی برای آماده‌سازی مستندات و دفاعیات خود و حضور در جلسه دادگاه برخوردار باشد.^{۱۶} در این رابطه، دادگاه اروپایی در یکی از جدیدترین پرونده‌های تحت رسیدگی خود، با استناد به اینکه متهم در زمان تشکیل دادگاه علنی، در بازداشتگاه بوده است و فرصتی برای شرکت در جلسات دادرسی به او داده نشد و از حق ارائه دفاع مؤثر در دادگاه محروم گشته است، به نقض بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر به دلیل عدم رعایت الزامات مذکور توسط دادگاه ملی حکم نمود.^{۱۷} یکی از مترقی‌ترین آرای صادره از سوی کمیته حقوق بشر که گستره الزامات حق بر حضوری بودن دادرسی را مشخص نموده، در مورد شکایتی است که علیه مقامات صلاحیت‌دار ژنر سابق مطرح شد. کمیته در این پرونده به دلیل اینکه مقامات ژنر، احضاریه را تنها سه روز قبل از آغاز جلسه دادرسی برای متهم صادر کرده بودند و سبب شدند که متهم نتواند از حق دفاع خود استفاده کند، نقض حق حضور در دادگاه را احراز کرد.^{۱۸}

در نظام حقوقی ایران، با نگاهی به مواد ۳۴۲ و ۳۴۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲، می‌توان اصل حضوری بودن دادرسی را شناسایی کرد. به موجب ماده ۳۴۲ این قانون که مربوط به رسیدگی‌های دادگاه کیفری دو می‌باشد، «در غیر موارد مذکور در مواد ۳۴۰ و ۳۴۱ این قانون، دادگاه با تعیین وقت رسیدگی و اعلام آن به شاکی یا مدعی خصوصی، متهم، وکیل یا وکلای آنان، دادستان و سایر اشخاصی که باید در دادگاه حاضر شوند، آنان را برای شرکت در جلسه رسیدگی احضار می‌کند...» همچنین، ماده ۳۴۵ قانون یادشده مقرر می‌دارد: «هرگاه متهم بدون عذر موجه حاضر نشود و دادگاه حضور وی را لازم بداند، علت ضرورت حضور در احضاریه ذکر می‌گردد و با قید اینکه نتیجه عدم حضور، جلب است، احضار می‌شود. هرگاه متهم بدون عذر موجه حاضر نشود و دادگاه همچنان حضور وی را ضروری بداند، برای روز و ساعت معین جلب می‌شود. چنانچه حضور متهم در دادگاه لازم باشد و موضوع، جنبه حق‌اللهی داشته باشد، بدون حضور وی رسیدگی و رأی مقتضی صادر می‌شود.» در خصوص رسیدگی دادگاه کیفری یک نیز ماده ۳۹۱ قانون مزبور مقرر داشته است: «هرگاه دادگاه در جلسه مقدماتی، پرونده را کامل و قابل طرح برای دادرسی تشخیص دهد، بلافاصله دستور تعیین وقت

Right to Life Liberty and Personal Security” (1978).

16. ECtHR, Korchagin v. Russia (2018), 65.

17. ECtHR, Antonov v. Russia (2022), 5-7.

18. HRC, Monguya Mbenge v. Zaire (1983), 14.

رسیدگی و احضار تمام اشخاصی را که حضورشان ضروری است، صادر می‌کند.»^{۱۹}

نکته‌ای که باید بدان توجه نمود این است که حتی در مواردی که با تجویز قانون و به طور استثنایی، امکان محدود کردن حق دادرسی علنی و ممانعت از حضور عموم مردم و رسانه‌های گروهی وجود دارد، طرفین دعوا حق حضور در جلسه دادگاهی که در حال رسیدگی به اتهام آنها است را دارند.^{۲۰} با این حال، در نظام بین‌المللی حقوق بشر، دلایلی وجود دارد که می‌تواند به عنوان مبنای تجویز محاکمات غیابی مورد استناد قرار گیرد؛ مانند فراری بودن متهم، اخراج متهم از جلسه دادرسی به صلاحدید دادگاه، اعتراض یا امتناع متهم از حضور و موارد پیش‌بینی شده در قانون.^{۲۱} فلسفه جواز محاکمه غیابی در چنین مواردی را باید در جلوگیری از سوءاستفاده متهم از حق بر دادرسی حضوری و همچنین اجتناب از اطاله بی‌مورد دادرسی جست‌وجو نمود. دادگاه اروپایی حقوق بشر در دعوی کلوزا علیه ایتالیا، متذکر شد که عدم امکان اقامه دادرسی به واسطه غیبت متهمی که فرار کرده یا از حق حضور خود اعتراض نموده است، می‌تواند مسیر صحیح دادرسی کیفری را منحرف کند؛ که در آن صورت ممکن است به از بین رفتن ادله، انقضای مدت تعقیب و یا عدم اجرای عدالت منجر شود.^{۲۲} در همین رابطه، کمیته حقوق بشر، ضمن اصل قرار دادن رسیدگی به شکل حضوری، یک نمونه از موارد مجاز دادرسی غیابی را ذکر می‌کند و آن هنگامی است که متهم به رغم اینکه مراحل دادرسی و زمان و مکان آن به وی ابلاغ شد، تمایلی به استفاده از این حق نشان نداده است.^{۲۳}

نباید این نکته را از نظر دور داشت که بر پایه قواعد و اصول حاکم بر وکالت در دادگاه‌ها، لزوماً حضور شخص متهم در جلسه دادرسی ضرورت ندارد و صرف حضور وکیل وی کفایت می‌کند؛ زیرا در این صورت از یک سو، وصف منصفانه بودن دادرسی تقویت می‌شود و از سوی دیگر، از طریق حضور وکیل در یک جلسه دادرسی علنی، می‌توان امکان دفاع مؤثر را به متهم داد و اعتماد عمومی را به نظام عدالت کیفری ارتقا بخشید.^{۲۴} دادگاه اروپایی حقوق بشر ضمن پذیرش این موضوع، نتیجه گرفت که به طریق اولی، زمانی که متهم در دادگاه حضور دارد اما به دلایلی قادر به دفاع مؤثر از خود نیست، حضور وکیل

19. Mary Robinson, *Trial Observation Manual for Criminal Proceedings: Practitioners Guide* No.5, (Geneva: International Commission of Jurists, 2009), 85.

20. Dovydas Vitkauskas and Grigory Dikov, *Protecting the Right to a Fair Trial under the European Convention on Human Rights* (Strasbourg: Conseil de Europe, 2017), 70.

21. ECtHR, *Colozza v. Italy* (1985), 29.

22. HRC, *Monguya Mbenge v. Zaire* (1983), 14.

۲۳. مصطفی فضائی، دادرسی عادلانه؛ محاکمات کیفری بین‌المللی (تهران: شهر دانش، ۱۳۸۹)، ۴۳۶.

متهم می‌تواند دادرسی را واجد وصف دادرسی حضوری نماید.^{۲۴}

در نظام حقوقی ایران نیز، به موجب ماده ۴۰۶ قانون آیین دادرسی کیفری، ملاک حضوری یا غیابی بودن رسیدگی، حاضر بودن متهم یا وکیل او در حداقل یکی از جلسات رسیدگی دادگاه یا ارسال لایحه به آن است و صدور رأی غیابی نیز در مواردی پذیرفته شده است.^{۲۵} همچنین طبق ماده ۴۰۷ این قانون، «دادگاه پس از واخواهی، با تعیین وقت رسیدگی، طرفین را دعوت می‌کند و پس از بررسی ادله و دفاعیات واخواه، تصمیم مقتضی اتخاذ می‌نماید. عدم حضور طرفین یا هر یک از آنان مانع رسیدگی نیست.»

در مجموع، در خصوص جایگاه حضوری بودن دادرسی در نظام حقوقی ایران باید گفت که تأمل در قانون آیین دادرسی کیفری حاکی از این امر است که با توجه به اشاره صریح قانونگذار به لزوم دعوت طرفین و وکلای آنان برای حضور در جلسه دادرسی دادگاه‌های کیفری یک و دو از یک سو و تضمین الزامات دادرسی حضوری از جمله پیش‌بینی موارد لازم برای دفاع مؤثر، کفایت حضور وکیل متهم برای تحقق دادرسی حضوری، محدودیت‌ناپذیری حضور طرفین با وجود برگزاری دادرسی غیرعلنی و همچنین امکان برگزاری دادرسی در غیاب طرفین در موارد بسیار استثنایی از سوی دیگر، می‌توان اذعان نمود که قانونگذار ایرانی در راستای معیارهای نظام بین‌المللی حقوق بشری گام نهاده و به شکل قابل قبولی، به تضمین دادرسی حضوری و الزامات آن به عنوان یکی از عناصر ضروری تشکیل‌دهنده ساختار دادرسی علنی پرداخته است.

۲- دسترس پذیری جلسات دادرسی برای عموم شهروندان^{۲۶}

یکی از ابتدایی‌ترین و در عین حال مهم‌ترین مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده ساختار دادرسی علنی، حق حضور شهروندان در دادگاه و امکان دسترسی آنها به جلسات دادرسی می‌باشد. در همین زمینه، تأثیرگذارترین تصمیم دادگاه آمریکایی حقوق بشر در تفسیر حق حضور افراد در دادگاه را در قضیه کانتوس علیه آرژانتین می‌توان یافت. دادگاه آمریکایی در این پرونده اعلام نمود: «کشورها نباید در مقابل اشخاصی که جهت حضور در یک جلسه دادرسی به محاکم مراجعه می‌کنند، مانعی ایجاد نمایند. هر قانون داخلی یا هر اقدامی که هزینه‌هایی را تحمیل نماید و یا به هر طریق دیگر مانع دسترسی افراد به جلسات دادگاه‌ها شود، به دلیل اینکه این امر به طور منطقی اجرای صحیح عدالت را خدشه‌دار خواهد کرد، باید مغایر با

24. ECtHR, *Stanford v. The United Kingdom* (1994), 30-32.

۲۵. علی خالقی، نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری (تهران: شهر دانش، ۱۴۰۰)، ۵۲۵.

26. Accessibility of hearings for the general citizens.

ماده ۸ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر تلقی گردد.^{۲۷} در نظام اروپایی حقوق بشر نیز این موضوع مورد تأکید قرار گرفته است؛ در این رابطه، دادگاه اروپایی با تأکید بر اینکه مفاد کنوانسیون نه فقط به صورت نظری و تئوری بلکه در جهت تضمین حقوق عملی و کارآمد مقرر شده است، بر حق دسترسی عموم مردم به دادگاه‌ها به عنوان یک اصل اساسی و جایگاه برجسته‌ای که این امر به واسطه حق دادرسی منصفانه در یک جامعه مردم‌سالار دارد، تأکید کرده است.^{۲۸}

پیش‌شرط حضور شهروندان در جلسات علنی، اطلاع‌رسانی مناسب از زمان و مکان جلسات دادگاه است. برای نمونه، اوقات رسیدگی هر شعبه دادگاه با ذکر اتهام مورد رسیدگی باید به طور منظم در خارج از دادگستری، در ورودی دادگستری یا در سالن‌های دادگاه درج شود. امروزه نیز بسیاری از دادگاه‌ها در راستای شفاف‌سازی فرایند دادرسی کیفری و استقبال از حضور شهروندان و اطمینان ایشان از رعایت همه‌جانبه ارزش‌های قانونی و حقوق دفاعی اصحاب دعوا، برنامه اوقات رسیدگی را با قید مشخصات پرونده، زمان و مکان رسیدگی در سایت رسمی خود به وضوح برای اطلاع عموم و حضور در جلسات اعلان می‌نمایند. از سوی دیگر، محل برگزاری جلسه باید به نحوی باشد که افراد بتوانند به سهولت به آن دسترسی داشته باشند. زمان‌بندی برگزاری دادرسی‌ها نیز باید به گونه‌ای باشد که افراد بتوانند به موقع خود را به دادگاه برسانند. تشکیل دادگاه در مکانی خارج از شهر یا برگزاری دادگاه در آخر هفته یا در ساعات پایانی شب و حتی صبح خیلی زود، سبب می‌گردد که همچنان بسیاری از نگرانی‌های مربوط به عدم دسترسی عموم جهت حضور در سالن دادگاه‌ها، باقی بماند.^{۲۹} بر این اساس، علنی بودن دادرسی در مفهوم حقیقی آن، به معنای برداشتن گام‌هایی است که به موجب آن مردم قادر باشند با حضور در دادگاه‌ها، بر فرایند دادرسی نظارت کنند.^{۳۰} در همین رابطه، دادگاه اروپایی حقوق بشر در یکی از پرونده‌های تحت رسیدگی خود اظهار داشت که دادرسی تنها در صورتی منصفانه محسوب می‌شود که عموم مردم بتوانند اطلاعات مربوط به زمان و مکان جلسه دادرسی را به دست آورند و اگر مکان محاکمه به راحتی در دسترس آنها نباشد، چنین محاکمه‌ای با الزامات علنی بودن مطابقت نخواهد

27. IACtHR, *Cantos v. Argentina* (2002), 50.

28. ECtHR, *Steel and Morris v. The United Kingdom* (2005), 59.

29. Frederick William Goundry, "When Can the Courtroom Be Closed in Criminal Proceedings?", *University of Baltimore Law Forum* 21 (1990), 19.

30. Daniel Stepniak, *The Therapeutic Value of Open Justice* (Melbourne: The University of Western Australia, 2014), 1.

داشت.^{۳۱} کمیته حقوق بشر نیز در تفسیر عمومی خود پیرامون واژه «رسیدگی علنی»، ضمن بیان این موضوع که علنی بودن دادرسی، شفافیت فرایند کیفری را تضمین می‌کند و یک سپر محافظتی مهم و اساسی در برابر منافع فرد و جامعه محسوب می‌شود، دادگاه‌ها را ملزم نمود که اطلاعات راجع به زمان و مکان جلسات دادرسی علنی را در دسترس عموم قرار دهند^{۳۲} و امکانات کافی برای حضور عموم مردمی که تمایل به شرکت در جلسات دادرسی دارند، در حد معقول و متناسب فراهم آورند.^{۳۳} همچنین در اصل اول از «اصول و دستورالعمل‌های حق دادرسی منصفانه و معاضدت حقوقی در آفریقا»^{۳۴}، سازگار مربوط به حضور عموم مردم در راستای تشکیل جلسه دادرسی علنی، به شرح زیر توضیح داده شده است:

«الف) کلیه اطلاعات لازم در مورد جلسات دادرسی، توسط دستگاه قضایی در دسترس عموم قرار گیرد؛

ب) یک مکان دائمی برای رسیدگی به پرونده‌ها توسط دستگاه قضایی، از طرف دولت ایجاد شود و به طور گسترده به آگاهی عموم مردم برسد؛

ج) امکانات کافی برای حضور افراد علاقه‌مند به حضور در جلسه دادگاه فراهم شود؛

د) دستگاه قضایی در زمان رسیدگی به یک پرونده، نباید هیچ محدودیتی در مورد افرادی که مجاز به شرکت در جلسات دادرسی هستند، قائل شود...»^{۳۵}

در خصوص دسترسی عموم مردم به جلسات دادرسی، توجه به چند نکته زیر ضروری است: نخست اینکه اصطلاح «اتاق دادگاه»^{۳۶} در نظر اول ممکن است به معنای اتاقی در نظر گرفته شود که از ابتدای امر، برای انجام فرایند دادرسی اختصاص یافته باشد و به عنوان شعبه‌ای از دادگاه، جلسات محاکمه در آن برگزار گردد؛ اما باید پذیرفت که با یک تفسیر معقول، می‌توان سالن بزرگی مانند سالن اجتماعات را که در خود ساختمان دادگستری وجود دارد، اتاق دادگاه دانست؛ حتی اگر صرفاً برای

31. ECtHR, Riepan v. Austria (2000), 29.

32. HRC, General Comment No.32 (2007), 28.

33. HRC, Van Meurs v. The Netherlands (1990), 6.1.

۳۴. کمیسیون آفریقایی حقوق بشر در سال ۲۰۰۳، «اصول و دستورالعمل‌های حق دادرسی منصفانه و معاضدت حقوقی در آفریقا» را تدوین نمود و از این طریق، به هر فردی در سیستم قضایی آفریقا، به صراحت حق دادرسی منصفانه و علنی داده شد.

35. African Union, Principles and Guidelines on the Right to a Fair Trial and Legal Assistance in Africa, DOC/OS (XXX) 247 (2003), 2.

36. Courtroom.

یک پرونده مورد استفاده قرار گیرد. البته باید در نظر گرفت زمانی که چنین سالن‌هایی به عنوان محل رسیدگی به پرونده مورد استفاده قرار می‌گیرند، باید تمام شرایط و ضوابط مربوط به یک جلسه دادرسی علنی در آن رعایت شود و بدین ترتیب در دسترس عموم قرار گیرد.^{۳۷}

دوم، کسانی که در جلسه دادگاه به عنوان نظاره‌گر حاضر می‌شوند، حق هیچ‌گونه اظهارنظری ندارند، در تمام مدت رسیدگی باید سکوت کنند و از جانب‌داری به نفع یکی از طرفین خودداری نمایند. رئیس دادگاه می‌تواند کسانی را که باعث برهم زدن نظم جلسه دادگاه می‌شوند، حسب مورد از دادگاه اخراج کند یا دستور توقیف آنها را صادر نماید.^{۳۸}

سوم، در مواردی که ممنوعیت عام وجود ندارد و فقط به افراد یا گروه‌های خاصی اجازه ورود به دادگاه داده نمی‌شود، رسیدگی همچنان علنی است اما چنانچه جلسات دادگاه در محلی تشکیل شود که بر روی تنها در آن، کلمه «خصوصی»^{۳۹} نوشته شده باشد، بی‌هیچ تردید باید گفت که علنی بودن دادرسی دچار خدشه شده است؛ هر چند قاضی رسیدگی‌کننده، قبلاً دستور برگزاری علنی دادرسی را صادر نموده باشد.^{۴۰}

چهارم اینکه قابلیت دسترسی به دادگاه، به معنای نبود مانع و فراهم نمودن امکانات کافی برای حضور افراد علاقه‌مند می‌باشد و بدیهی است که دادگاه، هیچ الزامی به تشویق و ترغیب عامه مردم به شرکت در جلسات دادرسی ندارد و در مقابل، افراد جامعه نیز تکلیفی به حضور در دادگاه ندارند.

پنجم اینکه یکی از موانع عملی برگزاری علنی دادرسی‌ها، کوچک بودن فضای سالن دادگاه می‌باشد. بر این اساس، در دعوی مارینیچ علیه بلاروس که منافع عمومی قابل توجهی در آن وجود داشت، کمیته حقوق بشر بیان نمود به دلیل اینکه سالن کوچکی با ظرفیت دوازده نفر برای برگزاری یک دادرسی علنی مورد استفاده قرار گرفت، نقض بند ۱ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی صورت گرفته است.^{۴۱}

مسئله مهمی که در اینجا مطرح می‌گردد این است که اگر دادرسی در مرحله بدوی، بدون دلیل موجه به صورت غیرعلنی برگزار شود، آیا تشکیل جلسه دادرسی علنی در مرحله تجدیدنظر، ایراد غیرعلنی بودن

37. East Africa Law Reports, Case of Biffo s/o Mandirire v. R., 568 (1960), 967.

۳۸. خالقی، علنی بودن دادرسی در پرتو اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی، پیشین، ۴۲.

39. Private.

40. East Africa Law Reports, Op. Cit., 968.

41. HRC, Marinich v. Belarus (2010), 2.16.

دادگاه بدوی را مرتفع می‌نماید یا خیر؟ دادگاه اروپایی حقوق بشر در پرونده‌های تحت رسیدگی خود، این موضوع را از دو جهت بررسی نمود و اظهار داشت در مواردی که دادگاه تجدیدنظر صلاحیت ورود به ماهیت دعوی از جمله بررسی حقایق و ارزیابی تناسب جرم ارتكابی و حکم مجازات صادرشده را نداشته باشد، رسیدگی علنی در این مرحله نمی‌تواند غیرعلنی بودن مرحله بدوی را اصلاح کند^{۴۲}؛ اما اگر دادگاه تجدیدنظر صلاحیت کامل جهت ورود به ماهیت دعوی را داشته باشد و تمام شواهد و مدارک در حضور متهم و در چهارچوب یک محاکمه علنی مجدداً بررسی شود، علنی بودن دادرسی در این مرحله می‌تواند فقدان حضور عموم مردم در مرحله بدوی را جبران نماید.^{۴۳}

قانونگذار ایران در راستای پذیرش دادرسی علنی، در اصل ۱۶۵ قانون اساسی از «بلامانع بودن حضور افراد» و در تبصره ماده ۳۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری نیز از «عدم ایجاد مانع برای حضور افراد در جلسات رسیدگی» سخن گفته است. اگرچه میان تعابیر «آزاد بودن» حضور افراد و «بلامانع بودن» آن، در نتیجه تفاوت چشمگیری وجود ندارد اما با لحاظ بار معنایی عبارات و با توجه به اینکه جوهره اصلی علنی بودن دادرسی، امکان حضور آزادانه شهروندان در جلسات رسیدگی است، شایسته است قانونگذار ایران نیز به جای تعبیر بلامانع بودن، به آزاد بودن حضور افراد در جلسه رسیدگی تصریح نماید تا بیانگر تمایل و استقبال نظام قضایی ایران از نظاره‌گری عمومی و مستقیم شهروندان بر عملکرد دادگاه‌ها باشد.

از طرفی نیز، به رغم پذیرش علنی بودن دادرسی در نظام حقوقی ایران و ایجاد تکلیف به آن برای دادگاه‌ها در قانون اساسی و قانون آیین دادرسی کیفری، ملاحظه می‌گردد که هیچ‌گونه الزام قانونی به اطلاع‌رسانی عمومی از زمان بندی جلسات دادرسی پیش‌بینی نشده است. در این خلأ تقنینی، نظام قضایی برای پایبندی به لوازم دادرسی علنی، خود باید تمهیدی از قبیل ابلاغ بخشنامه و سازکار اجرایی در نظر گیرد تا اطلاع‌رسانی عمومی جلسات دادرسی در دادگاه‌های کیفری فراگیر شود.

چالش دیگری که در ایران حضور شهروندان در جلسه دادرسی را با محدودیت جدی مواجه می‌سازد، ممنوعیت ورود افراد فاقد پرونده به برخی مجتمع‌های قضایی است. بررسی‌ها حاکی از آن است که در بسیاری از مجتمع‌های قضایی در سطح کشور، به استناد ماده ۱ دستورالعمل ساماندهی نظارت بر تردّد

42. ECtHR, *Carvalho v. Portugal* (2018), 192.

43. ECtHR, *Krekhaliev v. Russia* (2020), 24.

مراجعین و ارتقای رفتار سازمانی در قوه قضائیه مصوب سال ۱۳۸۴^{۴۴}، ورود افراد تنها با ارائه کارت ملی و ثبت پرونده‌ای با مشخصات هویتی ایشان در یکی از شعب آن مجتمع ممکن خواهد بود.^{۴۵} اگرچه این محدودیت در تمامی مجتمع‌های قضایی وجود ندارد ولی در مجموع باید توجه داشت که ممنوعیت و یا حداقل محدودیت ورود افراد به دادگاه، مانع عملی جدی در برگزاری دادگاه علنی است.

از سوی دیگر، فقد امکانات فیزیکی در دادگاه‌های کیفری ایران نیز علنی بودن جلسات دادرسی را با چالش مواجه می‌سازد. غالب شعبات دادگاه‌های کیفری ایران، تنها فضای نسبتاً کوچکی از یک یا دو اتاق را همراه با تعداد معدودی صندلی در اختیار دارند که در مجموع، امکان حضور افراد غیر از اصحاب دعوا را به شدت محدود می‌نماید. استثنائاً در مورد پرونده‌هایی که عمیقاً افکار عمومی را درگیر می‌کنند و فرایند رسیدگی با حساسیت ویژه‌ای از سوی شهروندان دنبال می‌شود، ممکن است دادگاه در فضایی بزرگ‌تر برگزار شود و امکانات فیزیکی بیشتری برای تشکیل جلسات علنی تمهید شود؛ لیکن در غالب موارد، حتی اگر دادرسی نیز تمایل به برگزاری علنی جلسه دادرسی داشته باشد، این امکان برای وی میسر نبوده و با حضور طرفین دعوا، وکلای طرفین، شهود و نماینده دادستان، جایی برای افراد علاقه‌مند به شرکت در جلسه دادرسی باقی نمی‌ماند. از این رو، برخی چه نیکو گفته‌اند که «اگر فقط دو صندلی در دادگاه برای برگزاری علنی جلسه محاکمه موجود باشد، این مسأله نوعی استهزا و تمسخر اصل علنی بودن دادرسی‌ها می‌باشد.»^{۴۶}

بنا بر آنچه آمد می‌توان نتیجه گرفت، عواملی نظیر نامشخص بودن زمان و مکان محاکمه، غیرقابل

۴۴. این ماده مقرر می‌دارد: «به منظور امکان اعمال نظارت بر افرادی که در واحد قضایی مربوطه تردد می‌نمایند، مقتضی است تمامی دفاتر کل به صورت مکانیزه و مجهز به رایانه بوده و تمامی اطلاعات مربوط به اصحاب دعوا و مرتبین به فوریت در رایانه ثبت گردیده و بر این اساس، صحت و سقم اظهارات افراد حاضر در شعب یا دفاتر یا راهروهای واحد قضایی با مراجعه به رایانه دفتر کل، مشخص گردد و در همین راستا، نگهبانان ورودی و مسئولین اطلاعات از ورود کلیه افراد فاقد مستندات اعم از احضاریه و ... ممانعت به عمل خواهند آورد (مگر در مواردی که ذی‌نفع بودن ارباب رجوع توسط دفتر کل یا شعبات ذی‌ربط تأیید شود).»

۴۵. دستورالعمل حفظ کرامت و ارزش‌های انسانی در قوه قضائیه مصوب سال ۱۳۹۸، که آخرین دستورالعمل مرتبط با این موضوع است، به رغم پرداختن به موضوعات مشابه نظیر پرهیز از بازرسی بدنی حین ورود به مجتمع‌های قضایی، در خصوص امکان ورود افراد فاقد سمت در پرونده‌های مطروحه در یکی از شعب مجتمع ساکت است. لذا کماکان، به استناد دستورالعمل ساماندهی نظارت بر تردد مراجعین، محدودیت مزبور در بسیاری از مجتمع‌های قضایی اجرا می‌گردد.

46. Christoph J. M. Saferling, *Towards an International Criminal Procedure* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 233.

دسترس بودن مکان دادرسی، نامناسب بودن زمان شروع رسیدگی، فضای ناکافی در دادگاه یا اعمال شرایط نامعقول هنگام ورود به دادگاه که به طور عملی مانع از اعمال حق دادرسی علنی می‌شوند نیز می‌توانند با حقوق بشر و اصل دادرسی منصفانه مغایرت داشته باشند. لذا به رغم اینکه امکان دسترسی مردم به جلسات دادرسی و رفع موانع حضور آنها، هم در قانون اساسی و هم در قانون آیین دادرسی کیفری به صراحت عنوان شده است اما با توجه به چالش‌های قانونی و اجرایی پیش‌گفته در ایران، برای پایبندی به نظام عدالت علنی لازم است ابتدا قانونگذار نسبت به پیش‌بینی موازین قانونی متناسب با مقتضیات حقوق بشری دادرسی علنی اقدام نماید و در ثانی مدیران قضایی باید با تمهید زیرساخت‌ها، امکانات و سازکارهای لازم، دادگاه‌های کیفری را قادر به پیاده‌سازی الزامات دادرسی علنی نمایند تا نظام دادرسی کیفری ایران از آثار نظاره‌گری مستقیم افکار عمومی بر دادرسی کیفری بهره‌مند گردد.

۳- شفاهی و ترافعی بودن دادرسی^{۴۷}

بی‌تردید می‌توان ادعا نمود قانونی که دادرسی کیفری را تنها به صورت کتبی پیش‌بینی کرده است و مانع از هر نوع استماع در طول دادرسی باشد، با دادرسی منصفانه سازگار نیست؛ زیرا عموم مردم با اعمال روش نوشتاری در دادگاه‌ها، کیفیت و نحوه اجرای عدالت را مشاهده نخواهند کرد. لذا رسیدگی علنی مستلزم برگزاری جلسات دادگاه به صورت شفاهی و ترافعی در مورد ماهیت پرونده می‌باشد و تنها در این صورت است که امکان نظارت عمومی بر فرایند دادرسی فراهم می‌شود. از این رو، دادرسی شفاهی باید بدون درخواست خاصی از جانب طرفین پرونده، انجام شود.^{۴۸}

در رویه قضایی دادگاه اروپایی حقوق بشر، حق بر علنی بودن دادرسی مندرج در بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون، به گونه‌ای تفسیر شده است که لزوماً شامل حق دادرسی شفاهی نیز می‌شود^{۴۹} اما عکس آن صدق نمی‌کند؛ بدین معنی که دادرسی علنی ضرورتاً به معنای برگزاری دادرسی به صورت شفاهی می‌باشد اما در مقابل، جلسه دادرسی شفاهی ممکن است در برخی مواقع و با توجه به شرایط پرونده، علنی برگزار نگردد. کمیته حقوق بشر نیز به صراحت، بر حق شفاهی بودن دادرسی به عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی دادرسی علنی و ابزاری در جهت تحقق دادرسی منصفانه، تأکید نموده است. این کمیته در قضیه اورخوئلا، خاطر نشان کرد که برای تضمین حقوق دفاعی مندرج در ماده ۱۴ میثاق

47. Oral and Adversarial Hearing.

48. Jelena Pejic and Vanessa Lesnie, *What Is a Fair Trial: A Basic Guide to Legal Standards and Practice* (New York: Lawyers Committee for Human Rights, 2000), 12.

49. ECtHR, *Transkop Ad Bitola v. North Macedonia* (2021), 27.

بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، کلیه مراحل دادرسی کیفری باید به شخص متهم اطلاع داده شود تا بتواند از حق رسیدگی شفاهی استفاده نماید.^{۵۰} این کمیته، در تفسیر عمومی شماره ۳۲ نیز، دوباره بر حق شفاهی بودن دادرسی تصریح نمود؛ در بند ۲۸ این تفسیر آمده است که: «اصولاً، تمام جلسات رسیدگی به یک پرونده کیفری، باید به صورت شفاهی و علنی انجام شود.»^{۵۱} دادگاه آمریکایی حقوق بشر نیز در دعوی رامیرز علیه گواتمالا که مربوط به یک پرونده مجازات اعدام در سال ۲۰۰۵ بود، اعلام نمود که با توجه به حساس بودن موضوع پرونده و اهمیت استماع دفاعیات متهم به صورت شفاهی، مواضع دولت در برگزاری کتبی و غیرعلنی رسیدگی، برخلاف اصول مربوط به دادرسی منصفانه می‌باشد.^{۵۲} دادگاه اروپایی حقوق بشر بر این عقیده است که حق بر دادرسی شفاهی در برخی مواقع، لزوماً نیاز به حضور فیزیکی متهم ندارد و مثلاً ارتباط ویدئو کنفرانس با بازداشتگاه نیز می‌تواند کافی باشد.^{۵۳}

در نظام حقوقی ایران، اگرچه در قانون اساسی به لزوم دادرسی شفاهی اشاره‌ای نشده است، اما برخی مواد قانون آیین دادرسی کیفری^{۵۴} با تأکید بر «استماع اظهارات» کنشگران دادرسی کیفری توسط دادگاه، نشان از اهتمام قانونگذار به لزوم دادرسی شفاهی به عنوان یکی از مقتضیات دادرسی علنی دارد. باوجوداین، مشکلاتی نظیر تراکم پرونده‌های کیفری و نبود فرصت و امکانات کافی، رویه برخی دادگاه‌های کیفری ایران را به دادرسی کتبی سوق داده است و اصحاب دعوا را به ارائه لوایح مکتوب ناگزیر می‌نماید. در برخی موارد، حتی در صورتی که شهروندان اطلاع و امکان لازم برای شرکت در جلسات دادرسی را بیابند، در عمل، امکان نظارت ایشان به عنوان نماینده افکار عمومی در جلسه علنی بسیار محدود خواهد بود؛ زیرا به دلایل پیش گفته، در جلسه دادرسی گفت‌وگوی روشنی میان دادگاه و اصحاب دعوا صورت نمی‌گیرد و جز معدود اظهارات موجز و شفاهی، جلسه به تبادل اسناد و لوایح، توزیع اوراق پرونده توسط دادگاه و در نهایت نگارش و امضای صورت‌مجلس می‌گذرد. در چنین وضعیتی، علنی بودن دادرسی به علنی بودن جلسه محدود شده و فرایند دادرسی در جلسه علنی انعکاس نمی‌یابد. لذا باید گفت پیش شرط شفاهی بودن دادرسی به عنوان جزئی از دادرسی علنی این است که عموم مردم به مدارک و گزارش‌های ارائه شده در پرونده دسترسی داشته باشند تا بتوانند تناسب و صحت حقوقی

50. HRC, *Orejuela v. Colombia* (2002), 7.3.

51. HRC, General Comment No.32 (2007), 28.

52. IACtHR, *Ramirez v. Guatemala* (2005), 23.

53. ECtHR, *Vasilyev v. Russia* (2012), 81-90.

۵۴. نک.: مواد ۲۵۸، ۲۵۹، ۳۶۱، ۳۶۷ و ۳۶۸ قانون مزبور.

اقدامات قضایی صورت‌گرفته را بررسی نمایند. این جنبه از عدالت علنی عموماً به علنی بودن درونی محاکمه یا حق دسترسی داشتن به مدارک اشاره دارد.^{۵۵} بر همین اساس، بسیاری از کشورها، علاوه بر اعمال دادرسی شفاهی در جلسات رسیدگی، سازگاری برای اطلاع افکار عمومی از ادله مکتوب پرونده و دیگر اوراق موجود در آن پیش‌بینی نموده‌اند؛ برای نمونه، دادگاه‌های آمریکا، با راه‌اندازی «سامانه دسترسی عمومی به اسناد الکترونیکی دادگاه»^{۵۶} امکان دسترسی شهروندان به برخی اسناد مکتوب پرونده را پیش از جلسه علنی و پس از آن فراهم کرده‌اند. اگرچه برخی اسناد پرونده به دلایلی نظیر ارتباط با بزهکاری اطفال و نوجوانان، رعایت حریم خصوصی افراد و یا حفظ اسرار تجاری و امنیت ملی در دسترس شهروندان قرار نمی‌گیرد که البته توجیه‌پذیر است؛ لیکن بنا به اعلام این سامانه، بیش از یک میلیون نفر از وکلا، پژوهشگران، مؤسسات آموزشی، رسانه‌ها و عموم شهروندان در آن ثبت نام نموده‌اند و به اسناد پرونده‌های مفتوح در دادگاه‌ها دسترسی دارند.^{۵۷} بی‌شک، چنین سازگاری در راستای دادرسی علنی و مکمل دادرسی شفاهی خواهد بود. اما در قانون آیین دادرسی کیفری ایران، مقرره‌ای وجود ندارد که دسترسی عمومی به اسناد و مدارک پرونده‌ها را مجاز بشمارد. ماده ۱۷ دستورالعمل حفاظت از اسناد و اطلاعات و ادله پرونده‌های قضایی مصوب سال ۱۳۸۵ ریاست قوه قضائیه نیز، تنها اصحاب دعوا، وکلا و کارشناسان را تحت شرایط و ضوابط خاص، مجاز به دسترسی به پرونده‌ها می‌داند. همچنین برابر ماده ۱۹ دستورالعمل یادشده، اخذ رونوشت از پرونده و صورت‌جلسه‌های آن با رعایت تشریفات مقرر، صرفاً از جانب طرفین پرونده امکان‌پذیر است. با این وصف، روشن است که دسترسی عمومی به اطلاعات اسناد پرونده‌ها در ایران بسیار دشوار است. این امر با توجه به رواج یافتن دادرسی کتبی، در عمل دادرسی علنی را با چالش مواجه می‌سازد.

مستفاد از ترتیب مقرر در ماده ۳۵۹ قانون آیین دادرسی کیفری در خصوص رسیدگی توافقی دادگاه، تمامی ادله‌ای که در مرحله تحقیقات مقدماتی علیه متهم به شیوه کتبی و سری جمع‌آوری شده است، باید در جلسه دادگاه و در حضور طرفین و مهم‌تر از همه، به صورت علنی و شفاهی مورد بحث و بررسی

۵۵. مارک مالچ نیکل، «بزه‌دیدگان در معرض قضاوت: آیا اصل عدالت علنی در خدمت بزه‌دیدگان است؟» در جرم، بزه‌دیدگان و عدالت، مقالاتی در مورد اصول و رویه، ترجمه امیر سماواتی پیروز (تهران: خلیلیان، ۱۳۸۴)، ۱۷۵.

56. Public Access to Court Electronic Records System (PACER), at: www.pacer.gov

۵۷. استفاده از این سامانه، اگرچه منوط به ثبت نام است، اما دسترسی به اطلاعات، برای هرکسی که ثبت نام کرده باشد، میسر است.

قرار گیرد^{۵۸}؛ به گونه‌ای که متهم بتواند ادله ابراز شده را به چالش بکشد، از شهود طرف مقابل پرسش نماید و دفاعیات خود را در مقابل ادله اظهار دارد. لذا شفاهی بودن دادرسی در یک جلسه علنی، علاوه بر اهمیت عمده‌ای که به عنوان حق متهم برای مورد استماع واقع شدن دارد، از جهت ضرورت ارزیابی درستی اظهاراتش در مقایسه با اظهارات بزه‌دیدگان و شهود نیز دارای اهمیت است.^{۵۹} به عبارت دیگر، در یک جلسه علنی، باید هر آنچه در پرونده ثبت شده است - اعم از ادله، اظهارات و دفاعیات له و علیه متهم - طرح و ارزیابی شود. از رهگذر این دادرسی شفاهی و ترافعی است که نمایندگان افکار عمومی با حضور در جلسه علنی درک بهتری از فرایند دادرسی می‌یابند و قادر خواهند بود تحقق عدالت را نظاره‌گر باشند و نحوه دادرسی را ارزیابی کنند. در همین راستا، کمیته حقوق بشر در تفسیر عمومی شماره ۳۲ خود مقرر نموده است که متهم باید این امکان را داشته باشد تا کسانی را که علیه او شهادت داده‌اند، احضار نموده و مورد پرسش قرار دهد و در صورت امکان، جرح کند.^{۶۰} دادگاه اروپایی حقوق بشر، حق متهم مبنی بر سؤال از شهود علیه خود را به این معنی می‌داند که کلیه شواهد و مدارک باید به طور معمول با حضور متهم و در جلسه علنی، با توجه به مباحثات و استدلال ترافعی ارائه شود.^{۶۱} دادگاه آمریکایی حقوق بشر نیز بخشی از استدلال خود در دفاع از علنی بودن دادرسی را بر اساس رفتار شهود بنا نهاد و علنی بودن دادرسی را ابزاری در جهت راستی‌آزمایی شهادت آنان دانست. این دادگاه در یکی از پرونده‌های تحت رسیدگی خود، شهادت یک شاهد خاص را در یک جلسه دادرسی علنی به دلیل نحوه شهادت دادن وی و رفتار و طرز برخورد او، غیرقابل استناد در نظر گرفت و صدق گفتار وی را دارای خدشه دانست.^{۶۲} در نظام حقوقی ایران نیز قانونگذار حق پرسش از شهود طرف مقابل و به چالش کشاندن شهادت آنها را مورد توجه قرار داده است و این موضوع را در ماده ۳۲۶ قانون آیین دادرسی کیفری این‌گونه بیان داشته است: «هنگامی که دادگاه، شهادت شاهد یک طرف دعوی را استماع نمود، به طرف دیگر اعلام می‌کند، چنانچه پرسش‌هایی از شاهد دارد، می‌تواند مطرح کند.»

۵۸. عباس زراعت و محمود اشرفی، «اصل ترافعی بودن محاکمات کیفری در حقوق ایران»، مجله حقوقی دادگستری ۱۰۱ (۱۳۹۷)، ۲۵.

59. Antonio Cassese, *International Criminal Law* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 400.

۶۰. شق «ه» از بند ۳ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی؛ شق «د» از بند ۳ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر؛ شق «ک» از بند ۲ ماده ۸ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر؛ شق «ه» از بند ۱ ماده ۶۷ اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی؛ شق ۳ از بند «ه» پاراگراف ۲ قطعنامه کمیسیون آفریقایی.

61. ECtHR, P.S v. Germany (2001), 21.

62. IACtHR, Aloeboetoe v. Suriname (1993), 58.

با توجه به موارد ذکر شده، در مجموع می‌توان گفت که تحقق کارکردهای موردنظر از دادرسی علنی به ویژه نظارت‌پذیری عملکرد دادگاه در جریان رسیدگی کیفری، مستلزم شفاهی و توافقی بودن جلسات علنی است. در نظام دادرسی کیفری ایران، به رغم آنکه دادرسی شفاهی و توافقی از ظرفیت قانونی مناسبی برخوردار است، رویه برخی دادگاه‌های کیفری به دلیل غلبه یافتن دادرسی کتبی، امکان درک جریان دادرسی را از شرکت‌کنندگان جلسات علنی سلب نموده است. بر این اساس، می‌توان گفت که این مؤلفه دادرسی علنی - شفاهی و توافقی بودن دادرسی - تا حدودی با معیارهای مورد پذیرش نظام بین‌المللی حقوق بشر فاصله دارد.

۴- حضور رسانه‌ها در دادگاه و امکان انتشار جریان دادرسی^{۶۳}

از یک طرف به دلیل اینکه اتاق‌های دادگاه ظرفیت محدودی برای حضور عموم مردم دارند و از طرف دیگر، از آنجاکه اکثر مردم به دلیل داشتن مشغله یا دور بودن از محل برگزاری دادرسی، هرگز به طور فیزیکی در جلسه دادگاه شرکت نمی‌کنند^{۶۴}، لذا پخش جلسات دادرسی از طریق تلویزیون و یا انتشار جریان آن توسط روزنامه‌ها یا خبرگزاری‌ها، تنها راه دستیابی خیل عظیمی از مردم به اطلاعات دادرسی و نظارت آنها در زمینه عملکرد نظام قضایی است.^{۶۵} بنابراین دادگاه‌ها باید با این واقعیت سازگار شوند که مفهوم علنی بودن دادرسی، گسترده شده است و با فناوری‌های رسانه‌ای مدرن، چنین حقی معنای وسیع‌تری برای شهروندان پیدا کرده است.^{۶۶}

حق حضور رسانه‌های گروهی در جلسات دادگاه و جواز انتشار جریان دادرسی توسط آنها، در نظام بین‌المللی حقوق بشر در درجه‌ای از اهمیت قرار دارد که به رغم اینکه علنی بودن دادرسی در اسناد مختلف حقوق بشری مورد حمایت قرار گرفته است، اما بر حضور رسانه‌ها در دادگاه به طور مستقل ذیل عنوان دادرسی منصفانه و در قالب «آزادی بیان»^{۶۷} و دسترسی به اطلاعات دادگاه‌ها نیز تأکید شده

63. Attendance by Media in Court and feasibility of publication of proceeding.

64. David M. Lepofsky, *Cameras in the Courtroom — Not Without My Consent, At Media Freedom and Contempt of Court (Library of Essays in Media Law)*, Editor: Eric Barendt (London: Routledge, 2009), 369.

65. Nancy S. Marder, "The Conundrum of Cameras in the Courtroom", *Arizona State Law Journal* 44 (2012), 1496.

66. Tamás Bicskei, Ada Csizsár and Johanna Kotsis, "Content Creators v. Judges: How Open Can a Courtroom be in the Information age?", *EJTN Themis Semi-Final D - Judicial Ethics and Professional Conduct* 1 (2018), 8.

67. Freedom of Expression.

است.^{۶۸} در این زمینه، آزادی بیان دو جنبه مرتبط به هم دارد: ۱- مردم حق دارند اطلاعات مربوط به دادگاه‌ها را دریافت کنند؛ ۲- رسانه‌ها حق دارند این اطلاعات را به مردم منتقل کنند.^{۶۹}

میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در جهت قوام اصل علنی بودن دادرسی، آزادی بیان را نیز مورد حمایت قرار می‌دهد و در بند ۲ ماده ۱۹ بیان می‌دارد: «هرکس حق آزادی بیان دارد. این حق شامل آزادی تفحص و تحصیل و اشاعه اطلاعات و افکار از هر قبیل، بدون توجه به نحوه ارائه آن، خواه به صورت شفاهی و خواه به صورت مکتوب یا چاپی یا به هر وسیله دیگری که خود انتخاب می‌کند، می‌باشد.» این بدان معناست که همه افراد از جمله رسانه‌ها، حق دسترسی به اطلاعات نهادهای عمومی مانند دادگاه‌ها را دارند و این به مفهوم حضور در دادگاه‌ها و تحت پوشش قرار دادن جلسات آن و اطلاع عموم مردم از روند دادرسی می‌باشد. در همین رابطه، دادگاه اروپایی حقوق بشر آزادی بیان را یکی از پایه‌های اساسی یک جامعه دموکراتیک معرفی می‌نماید و حفاظت از منابع مورد استناد رسانه‌ها را یکی از شرایط اساسی آن برمی‌شمرد. بدون چنین حمایتی ممکن است نقش رسانه‌ها به عنوان ناظر عمومی، تضعیف شود و در توانایی آنها در زمینه ارائه اطلاعات دقیق و قابل اعتماد، تأثیر منفی بگذارد.^{۷۰} دادگاه آمریکایی حقوق بشر نیز در یکی از آرای خود چنین استدلال می‌کند که، قانون اعطای مجوز به خبرنگاران در کاستاریکا به دلیل اینکه حق برخی از افراد بشر در دسترسی به اطلاعات و رسانه‌ها را که موجب استفاده کامل از آزادی بیان و انتشار اطلاعات می‌باشد نقض کرده است، نه تنها مخالف کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر می‌باشد بلکه مخالف هر کنوانسیون حقوق بشری است که در آن، آزادی رسانه تضمین شده باشد.^{۷۱} همچنین شق «ه» از اصل سوم اصول و دستورالعمل‌های حق دادرسی منصفانه و معاضدت حقوقی در آفریقا بیان می‌دارد: «نمایندگان رسانه‌ها حق دارند در جلسات دادرسی حضور یافته و گزارش تهیه نمایند؛ به استثنای مواردی که قاضی بر اساس قانون می‌تواند استفاده از دوربین را در طول جلسات دادرسی محدود یا ممنوع نماید. در هر حال، کلیه احکام صادره در دادرسی‌ها باید به صورت علنی اعلام شود.»^{۷۲} در روبه دادگاه اروپایی حقوق بشر، دستورالعمل

68. Catherine Anite, *Open Justice; A Closed or Open Reality for Uganda's Media?* (Kampala: Publisher Freedom of Expression Hub, 2019), 9.

69. Sharon Rodrick, "Achieving the Aims of Open Justice? The Relationship Between the Courts, The Media And The Public", *Deakin Law Review* 19 (2004), 128.

70. ECtHR, *Goodwin v. The United Kingdom* (1996), 39.

71. IAtCHR, *Advisory Opinion OC-8/87*, (Series A, No.8), *Habeas Corpus in Emergency Situations* (Arts. 27(2), 25(1) and 7(6) of the American Convention on Human Rights), 30 January 1987, Para. 15.

72. African Union, *op.cit.*, 243-247.

مشخصی در خصوص الزامات رفتاری رسانه‌های گروهی در دادگاه وجود دارد؛ برای نمونه، اصحاب رسانه باید رأس ساعت مقرر خود را به محل رسانده و با کارت شناسایی معتبر و کارت مطبوعاتی، وارد اتاق دادگاه شوند. فیلم‌برداری از جلسات دادرسی توسط رسانه‌های خبری ممنوع است؛ لیکن در معیت سالن دادگاه، باید فضایی مخصوص به نام «اتاق مطبوعات»^{۷۳} تعبیه شود که در آنجا جلسه دادرسی به طور زنده پخش گردد و خبرنگاران قادر باشند برای گزارش‌دهی برخط روند جلسه، به اینترنت بی‌سیم دادگاه متصل شده و از لپ‌تاپ یا تلفن‌های همراه خود استفاده نمایند.^{۷۴}

بنا بر آنچه گذشت می‌توان گفت که دادرسی علنی در نظام بین‌المللی حقوق بشر، متضمن سه نوع حضور است؛ حضور عامه مردم، حضور شخص متهم و حضور اصحاب رسانه. در نظام حقوقی ایران، قانونگذار صراحتی بر پذیرش حق حضور رسانه‌های گروهی در جلسات دادرسی ندارد. تبصره ماده ۳۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری، منظور از علنی بودن محاکمه را عدم ایجاد مانع برای حضور افراد در جلسات رسیدگی دانسته است. اگرچه این تبصره، معنای مضیق اصل علنی بودن را پذیرفته است لیکن همین ظرفیتی است که می‌توان گفت افراد مورد اشاره در این تبصره، شامل آحاد افراد جامعه می‌شود و اصحاب رسانه همچون روزنامه‌ها، رادیو، تلویزیون و خبرگزاری‌ها از آن مستثنا نیستند.^{۷۵} مؤید این مطلب، ماده ۷ دستورالعمل نحوه انتشار احکام دادگاه‌ها و برگزاری دادگاه علنی مصوب ۱۴۰۰ می‌باشد که اشعار می‌دارد: «منظور از علنی بودن محاکمه، عدم ایجاد مانع برای حضور اشخاص حقیقی یا خبرنگاران و اصحاب رسانه با توجه به ظرفیت دادگاه است ...». از این رو، در صورتی که عموم مردم به روش‌های دیگری غیر از حضور فیزیکی در دادگاه، مانند انتشار جریان دادرسی توسط رسانه‌های گروهی از روند پرونده آگاه شوند نیز می‌توان گفت که اصل علنی بودن محقق شده است.^{۷۶} با این حال، انتشار جریان دادرسی علنی توسط رسانه‌ها در نظام دادرسی کیفری ایران با محدودیت بسیاری مواجه است؛ به صراحت تبصره ۱ ماده ۳۵۳ قانون آیین دادرسی کیفری، هرگونه ضبط صوت، تصویر و ویدئو از سوی افراد ممنوع است و فقط توسط افراد مأذون و تحت نظارت دادگاه ممکن خواهد بود؛ بنابراین رسانه‌ها

73. Press-Room.

74. Press Service, How to Attend a Hearing, <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press&c=> (last visited on 04/05/2022)

۷۵. عباس زراعت، قانون آیین دادرسی کیفری در نظم حقوقی کنونی (تهران: خط سوم، ۱۳۹۰)، ۶۱۲.

۷۶. باقر انصاری، «مطالعه تطبیقی حق دسترسی رسانه‌ها به دادرسی‌ها و اطلاعات قضایی»، پژوهش حقوق عمومی ۳۵ (۱۳۹۰)، ۲۹۵.

جز یادداشت‌برداری امکان دیگری برای ثبت جریان محاکمه در اختیار ندارند. انتشار این گزارش کتبی تهیه‌شده از جلسه علنی توسط رسانه‌های گروهی نیز به موجب ماده ۳۵۳ ق.آ.د.ک. تنها در صورتی مجاز است که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم و هویت فردی یا موقعیت اداری و اجتماعی آنان نباشد.^{۷۷}

به این ترتیب، با وجود اینکه محدودیت‌های ناظر به دسترس‌پذیری جلسات دادرسی برای شهروندان و همچنین چالش‌های مرتبط با شفافیت و ترافعی بودن دادرسی در رویه قضایی کشور - به شرحی که گذشت - می‌توانست تا حدودی از طریق انتشار گزارش تصویری جلسات دادرسی برای اطلاع شهروندان - با رعایت حریم خصوصی طرفین دعوا - جبران شود، اما محدودیت‌های ناظر بر نحوه انتشار گزارش جریان دادرسی به ویژه ممنوعیت صدا برداری و تصویربرداری از جلسه دادگاه، این مؤلفه از دادرسی علنی را نیز با چالش مواجه نموده است. باین حال، همان‌گونه که ملاحظه گردید محدودسازی ورود دوربین‌ها به جلسه دادگاه و یا برقراری برخی محدودیت‌ها در شیوه گزارش تصویری از دادرسی، در برخی اسناد حقوق بشری و رویه نهادهای نظارتی آنها نیز وجود دارد.

۵- قرائت علنی حکم و امکان دسترسی عموم به آرای دادگاه^{۷۸}

دادرسی علنی زمانی به ثمر می‌نشیند که نمایندگان افکار عمومی - شهروندان و رسانه‌های حاضر در جلسه - از برآیند جلسه رسیدگی نیز مطلع گردند؛ بنابراین، علاوه بر اینکه جلسات دادرسی شامل اظهارات، دفاعیات و ادله ارائه‌شده به دادگاه باید علنی باشند، تصمیمات دادگاه نیز که منعکس‌کننده شیوه قضاوت دادرسی است، باید در پایان جلسه اعلان گردد و در دسترس عموم قرار گیرد. کمیته حقوق بشر در تفسیر عمومی شماره ۳۲ خود اعلام نموده است که احکام دادرسی‌های کیفری باید منتشر شود و در دسترس همگان قرار گیرد؛ حتی در مواردی که عموم مردم از حضور در جلسه دادرسی محروم شده باشند و تمام یا بخشی از محاکمه به صورت غیرعلنی برگزار شود، اصل اعلان علنی آراء، در تمام دادگاه‌ها لازم‌الاتباع است و حکم صادره به همراه یافته‌های اساسی، ادله و شواهد اصلی مورد استناد

۷۷. اگرچه به موجب تبصره ۲ همان ماده «انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده در محاکمات علنی که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم است، در صورتی که به عللی از قبیل خدشه‌دار شدن وجدان جمعی و یا حفظ نظم عمومی جامعه، ضرورت یابد، به درخواست دادستان کل کشور و موافقت رئیس قوه قضائیه امکان‌پذیر است.»

78. Public reading of the judgment and possibility of the public access to the court decisions.

و استدلال‌های قانونی، باید به صورت علنی اعلام شود.^{۷۹} دادگاه اروپایی حقوق بشر نیز در این زمینه اعلام نمود که اصل علنی بودن فرایند دادرسی کیفری، دو جنبه را دربرمی‌گیرد: «برگزاری جلسات محاکمه به صورت علنی» و «اعلان علنی احکام».^{۸۰} همچنین بر اساس شق «ی» از اصل سوم اصول و دستورالعمل‌های حق دادرسی منصفانه و معاضدت حقوقی در آفریقا، هر حکمی که در دادرسی صادر شود، در هر حال باید به صورت علنی اعلان گردد و منتشر شود.^{۸۱}

به عنوان قاعده‌ای کلی، یک حکم زمانی علنی محسوب می‌شود که یا در جلسه دادگاهی که برای عموم آزاد است به صورت شفاهی اعلان و قرائت شود، یا پس از صدور بلافاصله به صورت کتبی منتشر گردد و در دسترس عموم قرار گیرد و یا با ترکیبی از این دو روش، علنی شده باشد.^{۸۲} لذا معیار تعیین علنی محسوب شدن حکم، قابلیت دسترسی حکم برای عموم مردم است و دادگاه‌ها الزامی به قرائت کامل متن حکم خود در جلسه علنی ندارند؛ زیرا انتشار آن به صورت کتبی کافی است.^{۸۳}

موضوعی که باید به آن توجه نمود استقلال حق برخورداری از دادرسی علنی از حق علنی بودن حکم است؛ به عبارت دیگر، رعایت یکی از این حقوق در فرایند دادرسی لزوماً به معنای نقض نشدن دیگری نیست. بر این اساس، اگر برگزاری علنی جلسه دادرسی با محدودیت‌های غیرقانونی مواجه گردد و عموم مردم از شرکت در دادگاه محروم شوند، اعلان علنی حکم و انتشار عمومی آن، نمی‌تواند نقض دادرسی منصفانه به واسطه محرمانه بودن غیرقانونی جلسه رسیدگی را توجیه نماید.^{۸۴}

با بررسی اسناد حقوق بشری مشخص می‌شود که دیدگاه این اسناد در خصوص گستره اعلان و انتشار علنی حکم، یکسان نیست و به نوعی هر یک مواضع متفاوتی اتخاذ نموده‌اند؛ درحالی‌که بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، بدون پذیرش هیچ نوع استثنا و محدودیتی، بر لزوم اعلان علنی حکم حتی در صورت علنی نبودن جلسه رسیدگی تأکید کرده است. بند ۱ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، ضمن الزام به علنی بودن حکم، اقتضای مصلحت کودکان و نوجوانان، دعای خانوادگی و حضانت کودکان را از این مقرره استثنا نموده است. برخلاف اسناد مزبور، در کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر هیچ سخنی از لزوم اعلام علنی حکم به میان نیامده است. باین حال دادگاه

79. HRC, General Comment No.32 (2007), 29.

80. ECtHR, Tierce and Others v. San Marino (2000), 93.

81. African Union, op.cit., 243-247.

82. ECtHR, Sutter v. Switzerland (1984), 34.

83. ECtHR, Axen v. Germany (1983), 31.

84. ECtHR, Artemov v. Russia (2014), 109-110.

آمریکایی حقوق بشر به عنوان بازوی اجرایی کنوانسیون، در یکی از پرونده‌های تحت رسیدگی خود این موضوع را جزء جدایی‌ناپذیر دادرسی منصفانه دانسته است و متذکر گردید که عدم اعلان علنی حکم موجب نقض حقوق مندرج در ماده ۸ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر خواهد شد.^{۸۵}

در نظام حقوقی ایران تا پیش از تصویب قانون آیین دادرسی کیفری در سال ۱۳۹۲، مقررات روشنی در خصوص قرائت علنی حکم وجود نداشته و این امر بدون تردید برخلاف فلسفه و روح اصل علنی بودن دادرسی‌ها بوده است. در ماده ۴۰۴ قانون اخیر در این خصوص آمده است: «... در صورت صدور رأی در همان جلسه، بلافاصله جلسه علنی دادگاه با حضور متهم یا وکیل او و دادستان یا نماینده او و شاکی تشکیل و رأی توسط منشی دادگاه با صدای رسا قرائت و مفاد آن توسط رئیس دادگاه به متهم تفهیم می‌شود.» از آنجاکه قرائت علنی رأی در ماده یادشده، تنها در قالب فصل چهارم قانون مزبور با عنوان «رسیدگی در دادگاه کیفری یک» گنجانده شده است و چنین تأکیدی در مورد سایر دادگاه‌های کیفری مورد بحث آن قانون (از جمله دادگاه کیفری دو، دادگاه تجدیدنظر استان و دیوان عالی کشور) ملاحظه نمی‌شود، لذا قانونگذار، قرائت علنی حکم را صرفاً در دادگاه‌های کیفری یک و دادگاه انقلاب در موارد تعدد دادرسی که تابع تشریفات دادرسی دادگاه کیفری یک می‌باشد^{۸۶} - پذیرفته است که به نظر می‌رسد این مسأله دارای مبنای منطقی نبوده است و اصل علنی بودن دادرسی‌ها را مخدوش می‌نماید.

از سوی دیگر باید توجه نمود که اعلان شفاهی رأی در دادگاه نیز فارغ از محدودیت نیست. مهیا نمودن دادگاه و پرونده برای انشای رأی در همان جلسه یکی از محدودیت‌های اصلی اعلان رأی است. در حقوق ایران نیز به موجب مواد ۳۷۴ و ۴۰۴ ق.آ.د.ک. دادگاه مجاز است رأی خود را ظرف مهلت هفت روزه از ختم رسیدگی انشا نماید. طبیعتاً در چنین فرضی اعلان رأی نیز منتفی است؛ اما باید توجه داشت که اصل بر انشای رأی در همان روز است و توسعه بی‌جهت موارد انشای رأی در مهلت، پذیرفتنی نیست. قانونگذار نیز با تصریح به «در صورت عدم امکان» و با تأکید بر «اولین فرصت» بر این ضرورت صحه گذاشته است. در موارد دیگر که به دلایل موجه نظیر پیچیدگی پرونده، امکان صدور رأی در همان روز وجود ندارد، قانونگذار باید با الزام به انتشار عمومی رأی، به لوازم دادرسی علنی پایبند بماند.

نظام حقوقی ایران، موضع چندان روشنی در خصوص انتشار عمومی آرای دادگاه‌های کیفری ندارد. قانون آیین دادرسی کیفری هیچ مقزّه‌ای دربر ندارد که به تجویز، الزام و یا ممنوعیت انتشار این آرا

85. IACHR, Asto and Rojas v. Peru (2005), 155.

۸۶. با توجه به تبصره ماده ۲۹۷ ق.آ.د.ک.

بپردازد. الزام قانونی موضوع ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و تبصره آن نیز، اول اینکه ناظر بر انتشار احکام محکومیت قطعی است و سایر آرای قضایی را در بر نمی‌گیرد و دوم، دامنه موضوعی این الزام نیز محدود به جرایم مصرّح است. مهم‌ترین ظرفیت قانونی که در این زمینه قابل بهره‌برداری است، قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۸ است که اگرچه به لزوم انتشار آرای دادگاه‌ها و امکان دسترسی عمومی به آن تصریحی ندارد، اما از برخی مواد قانون مذکور حق دسترسی آزاد به آرا مستفاد می‌گردد؛ با توجه به حکومت اصل دسترسی آزاد به اطلاعات موضوع ماده ۲ قانون یادشده و اصل لزوم انتشار اطلاعات موضوع ماده ۵ آن قانون و عدم تخصیص آن در مورد آرای قضایی، باید گفت قانون مزبور، آرای دادگاه‌ها را از شمول خود مستثنا نکرده است. لذا نخست باید حق دسترسی آزاد به آرای دادگاه‌های کیفری را به رسمیت شناخت و دوم، به عنوان مقدمه اجرای این حق، قوه قضاییه را مکلف به انتشار آرا دانست.

موضوع مهمی که در اینجا باید به آن اشاره نمود این است که لازمه اعلان علنی حکم و ضامن تحقق اصل علنی بودن دادرسی‌ها، مستدل و مستند بودن احکام و الزام دادگاه‌ها است.^{۸۷} مرجع رسیدگی نمی‌تواند در تصمیم خود، تنها به اعلام محکومیت یا برائت یا سایر تصمیم‌ها بسنده نماید، بلکه در هر مورد باید به طور مستدل و با استناد به مواد قانونی و اصول کلی حقوق، رأی صادر کرده و رأی خود را توجیه نماید.^{۸۸} لذا، از نظر کمیته حقوق بشر، حق داشتن یک حکم مستدل و منطقی، ذاتی حق دادرسی منصفانه است.^{۸۹} یکی از مترقی‌ترین آرای دادگاه اروپایی حقوق بشر که دامنه اثرگذاری مؤلفه‌های حق علنی بودن احکام را مشخص نموده، در مورد شکایتی می‌باشد که علیه دولت روسیه مطرح شده است. دادگاه اروپایی در این پرونده اظهار داشت که به دلیل غیرقابل دسترس بودن دلایل و مستندات که باعث درک عموم مردم از چرایی ردّ ادعاهای متقاضی می‌شود، لذا بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون نقض گردیده است.^{۹۰} همچنین نظام بین‌المللی حقوق بشر نیز به صراحت موضع خود را در این خصوص اعلام نموده و معتقد است که مستند و مستدل بودن احکام صادره به عنوان بخش جدایی‌ناپذیر از حقوق

87. Jason Bosland and Jonathan Gill, "The Principle of Open Justice and the Judicial Duty to Give Public Reasons", *Melbourne University Law Review* 38 (2014), 486.

۸۸. نسرين مهرا و غلامرضا قلی‌پور، «اساسی‌سازی نسبی دادرسی منصفانه در قانون اساسی مشروطه»، پژوهش حقوق کیفری ۳۴ (۱۴۰۰)، ۸۱.

89. HRC, *Francis v. Jamaica* (1993), 12.1.

90. ECtHR, *Biryukov v. Russia* (2008), 45-46.

محاکمه منصفانه و حمایت قضایی، از اهمیت فراوانی برخوردارند.^{۹۱}

در نظام حقوقی ایران، لزوم مستدل و مستند بودن احکام، در اصل ۱۶۶ ق.ا. و ماده ۳۷۴ ق.آ.د.ک.^{۹۲} شناسایی شده است. با این حال، مشکل عمده در رویه برخی دادگاه‌های کیفری ایران این است که در آرای صادره، استدلال کافی برای توجیه تصمیمات اتخاذ شده ارائه نمی‌شود و عموماً عبارتهای کلیشه‌ای در این زمینه به کار می‌رود. این امر افزون بر اینکه دلایل واقعی چرایی تصمیمات گرفته شده را آشکار نمی‌سازد، تحقق واقعی دادرسی علنی را نیز با مشکل روبه‌رو می‌کند و از استانداردهای مدنظر نظام بین‌المللی حقوق بشر فاصله می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

مطالعه منابع متعدّد حقوقی نشان از آن دارد که ساختار دادرسی علنی به عنوان یک استاندارد واحد شناخته نمی‌شود، بلکه به عنوان مجموعه‌ای از اصول مرتبط توصیف می‌گردد که هر کدام از آنها، در قوام مفهوم علنی بودن دادرسی نقش بسزایی ایفا می‌نمایند. در واقع، این اصل با فهرست قابل توجهی از عناصر و مؤلفه‌ها احاطه شده است که برای تحقق نظام دادرسی علنی، مجموعه آنها باید مورد توجه قرار گیرد. این مؤلفه‌ها در اسناد بین‌المللی و رویه مراجع نظارتی حقوق بشری، تصریح شده و سازکارها و الزامات هریک از آنها نیز در جهت تحقق هرچه بهتر اهداف دادرسی علنی، مشخص گردیده است. بر همین اساس، حضوری بودن جلسه دادرسی به واسطه دعوت از متهم و وکیل وی برای حضور در جلسه محاکمه با رعایت فاصله زمانی معقول برای آماده‌سازی دفاعیات و همچنین تدارک فرصت دفاع مؤثر برای متهم یا وکیل وی، دسترس‌پذیر بودن جلسات دادرسی برای عموم شهروندان و تمهید لوازم آن مانند ارائه اطلاعات مربوط به زمان و مکان برگزاری جلسه دادرسی علنی و فراهم کردن امکانات لازم و کافی برای حضور افراد علاقه‌مند در جلسه دادگاه، شفاهی و توافقی بودن جلسه رسیدگی و فراهم آوردن مقتضیات آن نظیر برقراری امکان پرسش از شهود طرف مقابل و به چالش کشاندن شهادت آنها برای متهم، تدارک امکان حضور رسانه‌ها در دادگاه و الزامات آن مانند تجویز عکس‌برداری و فیلم‌برداری

91. Victor Abramovich, "Access to Justice as a Guarantee of Economic, Social, and Cultural Rights: A Review of the Standards Adopted by the Inter-American System of Human Rights" (2007), 21.

۹۲. این اصل مقرر می‌دارد: «احکام دادگاه‌ها باید مستدل و مستند به مواد قانونی و اصولی باشد که بر اساس آن، حکم صادر شده است.»

۹۳. در قسمت دوم این ماده آمده است: «... رأی دادگاه باید مستدل، موجه و مستند به مواد قانونی و اصولی باشد که بر اساس آن صادر شده است...».

از جلسات دادرسی و انتشار جریان آن در رسانه‌های گروهی و سرانجام، اعلان و انتشار عمومی آرای دادگاه‌ها با رعایت مستدل و مستند بودن احکام صادره، موضوعاتی هستند که به عنوان مؤلفه‌های دادرسی علنی در اسناد بین‌المللی و نهادهای نظارتی و قضایی حقوق بشری، به رسمیت شناخته شده و به اجرا درمی‌آیند.

هم‌سنجی این موضوع در نظام بین‌المللی حقوق بشر و نظام دادرسی کیفری ایران، نمایانگر این است که اگرچه دادرسی علنی به عنوان یک اصل بنیادین در قانون اساسی ایران به رسمیت شناخته شده است، اما تحقق کامل و اجرای صحیح این اصل در نظام دادرسی کیفری ایران، نه تنها مستلزم آن است که قانونگذار برخی از مؤلفه‌های دادرسی علنی که تاکنون مورد غفلت قرار گرفته است را تصریح نماید، بلکه چالش‌های اجرایی و عملی موجود در رویه دادگاه‌های کیفری در این خصوص نیز باید مرتفع گردد. در این راستا، نظر به اینکه هرگونه گره‌گشایی از حقوق داخلی در خصوص ساختار دادرسی علنی، منوط به شناخت نظری صحیح این مفهوم و همچنین الزامات و سازکارهای تضمین آن در پرتو یافته‌های حقوق عصر حاضر می‌باشد، لازم است قانونگذار ایرانی نیز با الهام از معیارها و استانداردهایی که در نظام بین‌المللی حقوق بشر مورد تأکید قرار گرفته است - و ایران نیز به عضویت برخی از این کنوانسیون‌های بین‌المللی درآمده است - به منظور تحقق واقعی دادرسی علنی و به تبع آن دادرسی منصفانه، برای اصلاح قوانین موجود و رفع نواقص و خلأهای اشاره‌شده، گام بردارد.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- انصاری، باقر. «مطالعه تطبیقی حق دسترسی رسانه‌ها به دادرسی‌ها و اطلاعات قضایی». پژوهش حقوق عمومی، ۳۵ (۱۳۹۰): ۳۰۸-۲۶۹.
- خالقی، علی. نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری. چاپ هفدهم. تهران: شهر دانش، ۱۴۰۰.
- خالقی، علی. «علنی بودن دادرسی در پرتو اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی». پژوهش‌های حقوقی، ۵ (۱۳۸۳): ۴۹-۲۹.
- زراعت، عباس و محمود اشرافی. «اصل توافقی بودن محاکمات کیفری در حقوق ایران». مجله حقوقی دادگستری، ۱۰۱ (۱۳۹۷): ۳۵-۱۱.
- زراعت، عباس. قانون آیین دادرسی کیفری در نظم حقوقی کنونی. چاپ پنجم. تهران: خط سوم، ۱۳۹۰.
- فضائی، مصطفی. دادرسی عادلانه؛ محاکمات کیفری بین‌المللی. چاپ دوم. تهران: شهر دانش، ۱۳۸۹.
- قربانی، علی. دادرسی منصفانه در رویه دادگاه اروپایی حقوق بشر. چاپ اول. قم: حقوق امروز، ۱۳۹۰.
- مالچ نیکل، مارک. «بزه‌دیدگان در معرض قضاوت: آیا اصل عدالت علنی در خدمت بزه‌دیدگان است؟» در جرم، بزه‌دیدگان و عدالت، مقالاتی در مورد اصول و رویه، ترجمه امیر سماواتی پیروز. تهران: خلیلیان، ۱۳۸۴.
- مهرا، نسرین و غلامرضا قلی‌پور. «اساسی‌سازی نسبی دادرسی منصفانه در قانون اساسی مشروطه». پژوهش حقوق کیفری ۳۴ (۱۴۰۰): ۹۷-۶۳.
- هاشمی، سید محمد. حقوق اساسی جمهوری اسلامی، جلد ۲. چاپ بیست و نهم. تهران: میزان، ۱۳۹۸.

ب) منابع انگلیسی کتاب‌ها و مقالات

- Alemanno, Alberto and Oana Stefan. "Openness at the Court of Justice of the European Union: Toppling a Taboo". *Common Market Law Review* 51 (2014): 139-97.
- Anite, Catherine. *Open Justice; A Closed or Open Reality For Uganda's Media?*. Kampala: Publisher Freedom of Expression Hub, 2019.
- Bicskei, Tamás, Ada Cszimár and Johanna Kotsis. "Content Creators v. Judges: How Open Can a Courtroom be in the Information age?", *EJTN Themis Semi-Final-Judicial Ethics and Professional Conduct* 1 (2018): 19-1.
- Bosland, Jason and Jonathan Gill. "The Principle of Open Justice and the Judicial Duty to Give Public Resons". *Melbourne University law Review* 38 (2014): 495-471.
- Cassese, Antonio. *International Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Dadwal, Lalit. "Open Justice and Rule of Law: Indian Scenario". *International Journal of Research and Analytical Reviews* 6 (2019): 926-901.
- Goundry, Frederick William. "When Can the Courtroom Be Closed in Criminal Proceedings?". *University of Baltimore Law Forum* 21 (1990): 21-17.
- Lepofsky, David M. *Cameras in the Courtroom — Not Without My Consent, At Media Freedom and Contempt of Court (Library of Essays in Media Law)*, Editor: Eric Barendt, London: Routledge, 2009.

- Marder, Nancy. S. "The Conundrum of Cameras in the Courtroom". *Arizona State Law Journal* 44 (2012): 1574-1490.
- Pejic, Jelena and Vanessa Lesnie. *What Is a Fair Trial: A Basic Guide to Legal Standards and Practice*. New York: Lawyers Committee for Human Rights, 2000.
- Robinson, Mary. *Trial Observation Manual for Criminal Proceedings: Practitioners Guide No. 5*. Geneva: International Commission of Jurists, 2009.
- Rodrick, Sharon. "Achieving the Aims of Open Justice? The Relationship between the Courts, The Media and the Public". *Deakin Law Review* 19 (2004): 162-123.
- Saferling, Christoph J. M. *Towards an International Criminal Procedur*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Stepniak, Daniel. *The Therapeutic Value of Open Justice*. Melbourne: The University of Western Australia, 2014.
- Vitkauskas, Dovydas and Grigory Dikov. *Protecting the Right to a Fair Trial under the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Conseil of Europe, 2017.
- Press Service, How to Attend a Hearing, <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press&c=> (last visited on 04/05/2022)

احکام و گزارش‌ها

- Abramovich, Victor. "Access to Justice as a Guarantee of Economic, Social, and Cultural Rights: A Review of the Standards Adopted by the Inter-American System of Human Rights". Executive summary, OEA/Ser.L/V/II.129, Doc.4, 2007.
- African Union. Principles and Guidelines on the Right to a Fair Trial and Legal Assistance in Africa, DOC/OS (XXX) 247, 2003.
- East Africa Law Reports, Case of Biffo s/o Mandirire v. R, (No.568/1960), EA 965, (HCT), 1960.
- ECtHR. Antonov v. Russia, (Application No.72900/11), 2022.
- ECtHR. Artemov v. Russia, (Application No.14945/03), 2014.
- ECtHR. Axen v. Germany, (Application No.8273/78), 1983.
- ECtHR. Biryukov v. Russia, (Application No.14810/02), 2008.
- ECtHR. Carvalho v. Portugal, (Application Nos.55391/13, 57728/13 and 74041/13), 2018.
- ECtHR. Colozza v. Italy, (Application No.9024/80), 1985.
- ECtHR. Goodwin v. The United Kingdom, (Application No.17488/90), 1996.
- ECtHR. Hermi v. Italy, (Application No.18114/02), 2006.
- ECtHR. Korchagin v. Russia, (Application No.12307/16), 2018.
- ECtHR. Krekhalev v. Russia, (Application No.72444/14), 2020.
- ECtHR. P.S v. Germany, (Application No.33900/96), 2001.
- ECtHR. Riepan v. Austria, (Application No.35115/97), 2000.
- ECtHR. Stanford v. United Kingdom, (Application No.16757/90), 1994.

- ECtHR. Sutter v. Switzerland, (Application No.8209/78), 1984.
- ECtHR. Tierce and Others v. San Marino, (Application Nos.24954/94 and 24971/94), 2000.
- ECtHR. Transkop Ad Bitola v. North Macedonia, (Application No.48057/12), 2021.
- ECtHR. Vasilyev v. Russia, (Application No.28370/05), 2012.
- HRC. Francis v. Jamaica, (Communication No.320/1988), 1993.
- HRC. Marinich v. Belarus, (Communication No.1502/2006), 2010.
- HRC. Monguya Mbenge v. Zaire,(Communication No.16/1977), 1983.
- HRC. Orejuela v. Colombia, (Communication No.848/1999), 2002.
- HRC. Van Meurs v. The Netherlands, (Communication No.215/1986), 1990.
- IAtCHR. Advisory Opinion OC-8/87, (Series A, No.8), Habeas Corpus in Emergency Situations (Arts. 27(2), 25 (1) and 7(6) of the American Convention on Human Rights), January 30, 1987.
- IACtHR. Aloeboetoe v. Suriname, (Series C, No.15), 1993.
- IACtHR. Asto and Rojas v. Peru, (Series C, No.137), 2005.
- IACtHR. Cantos v. Argentina, (Series C, No.97), 2002.
- IACtHR. Ramirez v. Guatemala, (Series C, No.126), 2005.
- The Inter-American Commission on Human Rights. Report on the Situation of Human Rights in Panama, The Right to Life Liberty and Personal Security, (OEA/Ser.L/V/II.44, Doc.38, rev.1), 1978.

اسناد حقوق بشری

- African Charter on Human and Peoples' Rights (1981).
- American Convention on Human Rights (1969).
- European Convention on Human Rights (1950).
- HRC, General Comment, No.32 (2007).
- International Covenant on Civil and Political Rights (1966).
- Principles and Guidelines on the Right to a Fair Trial and Legal Assistance in Africa (2003).